

ФОРМУВАННЯ ПРОФЕСІЙНОЇ КУЛЬТУРИ ТА ПРАВНИЧОЇ ЕТИКИ МАЙБУТНІХ ЮРИСТІВ

У статті зосереджено увагу на проблемі формування фахової культури та правничої етики майбутніх юристів, простежено шлях становлення юридичної деонтології як науки, визначено сутність понять “юридична деонтологія”, “професійна культура юриста”, зазначено методологічні основи й етапи здобуття професійної культури правником. Проведено аналіз компонентів, які мають безпосередній вплив на формування зазначених якостей освіченої особистості.

Ключові слова: професійна культура юриста, деонтологія, юридична деонтологія, професійна етика, юрист.

Сучасний етап розвитку України як демократичної держави ХХІ ст. висуває нові вимоги до науки й освіти, зокрема юридичної, відкриває перспективи для досліджень у різних напрямках. У цьому зрізі актуальними є нові погляди на навчання у вищій школі й питання, які в його процесі виникають. Молоде покоління має отримати, передусім, ті знання, які є пріоритетними в їхній професійній підготовці, зорієнтованими на більш глибоке пізнання духовної основи життя. З огляду на це, особливої ваги набув деонтологічний підхід до процесу професійної підготовки майбутніх юристів, оскільки саме на них покладено особливу місію регулювання правових відносин між членами суспільства. І це завдання має бути виконано на високому рівні, що є неможливим без засвоєння етичних норм, сформованості високих моральних якостей.

Питання співвідношення права та моралі, професійної етики юристів останніми десятиліттям перебувають у полі зору таких учених, як: Ю. О. Агешин, О. М. Бандурка, В. В. Бородин, І. В. Бризгалов, М. П. Васильєва, С. Д. Гусарев, О. М. Карпов, О. С. Кобліков, М. В. Коваль, О. О. Лукашова, О. Ф. Скаун, С. С. Сливка, Л. К. Суворов, В. І. Темченко, О. Д. Тихомиров та ін. Їхні дослідження є свідченням того, що юридична деонтологія виникла не на порожньому місці й розвивається цілком природно та закономірно.

Мета статті – висвітлити особливості деонтологічного підходу до професійної підготовки майбутніх юристів.

Термін “деонтологія” в системі етичних знань уперше було вжито на початку ХІХ ст. англійським філософом і правознавцем І. Бентамом, який використав його для позначення вчення про мораль загалом. Надалі деонтологія як специфічна система знань про мораль належно формувалась, виходячи з вимог суспільної моралі. Проблематика належного, повинного (те, що має бути здійснено або зроблено) знаходить різні форми свого прояву, формує основу предмета цієї науки та вивчається відповідно до окре-

мої особи, групи осіб, суспільства на рівні конкретних норм, принципів поведінки, моральних або суспільних ідеалів.

Оскільки кожна професія створює свою деонтологію, можна говорити про існування системи знань про належну поведінку представника певної професії, тобто про професійну деонтологію (медичну, педагогічну тощо). У 70-ті рр. ХХ ст. на неї як систему деонтологічних знань звернули увагу і юристи. У цей час видано відомий широкому колу спеціалістів підручник С. С. Алексеєва, який став першим кроком на шляху до створення нової юридичної науки. Хоча в той час сам термін “юридична деонтологія” ще не використовували, автор дослідив і виклав важливі аспекти, які допомагають осмислити юридичну науку та юридичну практику, наблизитися до розуміння професійної юридичної діяльності, довів необхідність етики юриста [1].

Засновником юридичної деонтології як науки вважають професора В. М. Горшенєва, який зробив спробу узагальнити всю інформацію про кваліфікаційну характеристику юриста, розглянути професію за кількома показниками: а) юрист як особа; б) юрист як політичний діяч; в) юрист як спеціаліст; г) юрист як носій високих моральних якостей; д) естетична культура юриста. Його теоретичні положення та висновки заклали підвалини подальшого розвитку системи філософсько-етичних знань у професійній діяльності юристів [3, с. 7].

У межах тенденції деонтологізації методології досліджень феномена юридичної діяльності С. С. Сливка розкриває власне бачення юридичної деонтології та приділяє увагу розумінню внутрішнього імперативу службового обов’язку, показує на практичних прикладах його дію [8].

У наукових спостереженнях О. Ф. Скакун [7] детально характеризує рівні та розкриває складові культури юриста (психологічна, правова, педагогічна, політична, етична тощо). Безсумнівним вважаємо той факт, що якісно виконувати свій професійний обов’язок здатна людина не тільки професійно освічена, а й висококультурна, особливо, якщо об’єктом її діяльності виступають люди. У його роботі схарактеризовано комплекс професіограм (судді, прокурора, помічника прокурора, адвоката, нотаріуса, юрисконсульта, оперуповноваженого карного розшуку тощо), що свідчить про діалектику взаємозв’язку професійних завдань та відповідних вимог до особистості юриста. Пріоритетною є думка, що і юристу-початківцю, і юристу з досвідом необхідно дбати про свій професійний рівень, імідж професії, а отже, працювати над собою впродовж усього життя.

Юридична деонтологія, полем діяльності якої є юриспруденція, з філософського погляду претендує на своєрідне монопольне філософсько-правове знання про людину. Значення цієї науки можна ще визначити так: це природний правовий компас, енциклопедія для юриста, шлях до високої професійної майстерності та гарантія захисту його волі в природно-правовому просторі. Є всі підстави говорити про орієнтаційну роль юридичної деонтології, яка покликана формувати саме професійний світогляд,

знайомити із сучасними підходами до юридичної діяльності, сприяти вирішенню загальних юридичних ситуацій, які можуть виникати на практиці. Як сфера, що охоплює всі форми моральних вимог, вона дає змогу внутрішньо збагнути сутність професії, впливає на розвиток здібностей майбутнього правника й логіку професійних дій, етику мислення, свідомості, почуттів, співвідношення раціонального та ірраціонального тощо. Ці й інші здобутки є результатом глибокого процесу виховання й самовиховання, переборення самого себе. Усе це необхідно для того, щоб забезпечувати ефективне управління правовими процесами [6, с. 4].

Проблеми деонтології пов'язані з онтологією особи та життєдіяльністю суспільства. Закономірний розвиток усіх сфер суспільного життя, зокрема освітньої, зазнає суттєвого впливу філософських ідей, культурологічних традицій, оскільки сама життєдіяльність суспільства творить культуру. Взаємозумовленість культури й освіти – очевидна: важливим напрямом у розвитку України як правової держави є підготовка юристів із високою загальною та професійною культурою, здатних до філософського осмислення цілісності людського буття та його культури. Ідеться про сучасну філософію освіти й соціалізацію юриста як суб'єкта культури.

Якісні зміни юридичної освіти в Україні передбачають, насамперед, духовно-моральну кореляцію, процеси трансформації живого й природного права в позитивне право, розвиток модерного європейського права, подолання деяких негативних тенденцій юридичного позитивізму. Орієнтація на нові реалії загальносвітового розвитку дає змогу спрямувати підготовку сучасних українських юристів на стандарти міжнародної освіти.

Як і кожна наука, юридична деонтологія складається з певних компонентів: а) знання про духовно-національне почуття, яке визначається такими видами культур, як: духовна, національна, фольклорна, релігійна, політична, філософська, наукова, державна, конституційна; б) знання про морально-правове почуття, яке формується моральною, звичаєвою, корпоративною і правовою культурами; в) знання про психологічно-естетичне почуття, яке зумовлюється психологічною, інтелектуальною, культурою підсвідомості, емоційною, педагогічною, естетичною культурами; г) знання про професійне почуття, що набувається під впливом інформаційної, економічної, акторської, управлінської, менеджментської, зовнішньої, фізичної, бойової, технічної, математичної, мовленнєвої культур [8, с. 56]. Кількість видів культур є значною, проте в одних випадках субкультури виступають як основні, в інших – вони лише дотичні до юридичної деонтології, що залежить від спеціалізації та напряму юридичної діяльності.

Юридична деонтологія тісно пов'язана з фаховою підготовкою майбутніх юристів, яка передбачає формування професійної культури та правничої етики. Професійна культура, як відомо, невід'ємна від культури особи, яку характеризує, насамперед, діяльність, виконання службових обов'язків. Тільки працею, її якістю людина перетворює світ і матеріалізує свої сили та здібності. Крім цього, культура особи – це філософська кате-

горія, що відображає рівень соціалізації людини, її придатність до того чи іншого виду професійної діяльності. Зокрема, юридична ґрунтується на теоретичних знаннях, практичних навичках, духовно-моральних засадах, які становлять основу професії.

Діяльність юриста характеризують такі *категорії*: професійна орієнтація, професійне самоутвердження, професійна майстерність, талант, соціальні почуття, професіоналізм, продуктивна діяльність, професійне мовлення тощо. Так, *професійне самоствердження* юриста невід'ємне від культурного й морального стану суспільства. *Професійна майстерність* визначається, передусім, високим рівнем теоретичної підготовленості, продуктивною діяльністю, талантом, високими моральними якостями, розвиненими соціальними почуттями. Під *талантом* розуміють високий рівень здібностей, нахил до юридичної діяльності, вміння відчувати нове, що виявляється у результатах службової діяльності. Зрозуміло, що талановитим юристом може бути не кожен, проте творчі інтелектуальні здібності повинні розвивати всі. *Соціальні почуття* (стійкість, урівноваженість, стриманість у виявленні емоцій) знаходять вияв у професійних емоційних переживаннях, що мають чітко виражений правовий і моральний характер.

Одним із критеріїв професіоналізму юриста є вироблення власного почерку, постійна потреба продуктивно працювати, виховання необхідних навичок та звичок. Виходячи із цього, під його *професіоналізмом* розуміємо ступінь знання права, юридичної практики, навички застосування правових норм, мистецтво спілкування, що знаходять вияв у повсякденній діяльності [8].

Продуктивність праці виявляється в прагненні встановити істину й прийняти правильне рішення, застосовуючи нові, прогресивні засоби, уникаючи приниження честі та гідності людини. Продуктивна діяльність, яку можна назвати ще творчою, пов'язана з виробленням нової мети та відповідних їй прийомів; вона має ґрунтуватися на глибоких теоретичних спеціальних правових знаннях, на практичних навичках, які становлять основу професійної юридичної діяльності [4, с. 7].

Предметом професійної моралі правника є загальнолюдська мораль, на якій позначається характер юридичної діяльності. Вона видозмінюється у зв'язку з наповненням соціальної культури новим змістом, утвердженням загальнолюдських цінностей, прийняттям нового законодавства та формується відповідно до рівнів різних видів культури, якими володіє юрист.

Як зазначає С. С. Сливка, професійну культуру правник формує поетапно:

1) усвідомлення юристом свого призначення, коли відбувається певна адаптація, ознайомлення зі службовими й функціональними обов'язками та специфікою роботи юридичної установи;

2) формування юриста як професіонала характеризується повною самостійністю в службовій діяльності, набуттям окремих навичок, виробленням власного стилю й культури праці тощо;

3) досягнення вершин майстерності, становлення юриста як професіонала настає після багатьох років (для кожного індивідуально) праці або взагалі не настає [8, с. 60].

Зазначені етапи формування професійної культури впливають на професійну мораль юриста, основу якої становлять регулювання службових взаємин, допомога в здійсненні правильного вибору під час виконання службових обов'язків, оптимальна реалізація прийнятого рішення у практичній правовій діяльності. Отже, професійна мораль – це “система моральних та морально-правових норм, які регулюють дії та поведінку особи у професійній діяльності” [8, с. 62].

Роль моральних почуттів у юридичній діяльності виявляється крізь призму спілкування людей, а для його ефективності вкрай необхідним є формування культури фахового мовлення майбутніх її учасників. Виходячи з того, що юридична професія передбачає саме роботу з людьми різного характеру, рівня культури, інтелекту, можна відзначити роль моральних почуттів у мотивації роботи працівників юридичних установ: по-перше, це оцінювання вчинків і поведінки людей із позицій суспільно вироблених норм та ідеалів; по-друге, моральні почуття виступають засобом регуляції відносин між людьми, соціальними групами тощо; по-третє, завдяки почуттям суспільно значущі норми, принципи, ідеали інтуїтивно перетворюються на внутрішню переконливість людини; по-четверте, моральні почуття є не тільки засобом регуляції, а й засобом самоствердження людини, виявом багатства її внутрішнього світу. Ось чому формування моральних почуттів у юристів є одним із важливих завдань морального виховання.

У філософсько-юридичній науці існує проблема визначення поняття “професійна культура юриста”, оскільки його часто плутають із культурою професійних дій, юридичною деонтологією чи правничою етикою. Розв'язання цієї проблеми можна вбачати в розмежуванні поняття “професійна культура юриста” як науки і як професійної властивості юриста.

Методологічними основами формування професійної культури юриста як його властивості виступають: філософія права, культурологія права, юридична деонтологія та правнича етика. Вона визначається його певним правовим статусом, який впливає на професійну дисципліну, поведінку, правове почуття, службові відносини тощо.

Власне принципи професійної культури юриста мають загальний і спеціальний характер. До *загальних* фахівці зараховують: захист прав юриста; рівність усіх юристів перед законом, підпорядкування всіх відомчих актів законові; єдність прав та обов'язків; презумпція невинуватості. До *спеціальних* належать: дозволяється те, що дозволяє закон; уміння користуватися владними повноваженнями; самосвідомість; оптимальність й ефективність юридичної діяльності; диференційований підхід у правоохоронній роботі.

Для фахової культури юриста характерний також принцип гласності, який визначає її рівень, застерігає від проявів професійної деформації. При

цьому важливо вміти зберігати державну та службову таємницю, а також конфіденційність службових відомостей.

Гуманізація юридичної роботи як принцип професійної культури полягає в переконанні громадян, які схильні до вчинення правопорушень, у невичерпних можливостях людини та її здатності свідомо підкорятися законові, у необхідності дотримуватися загальноприйнятих правил поведінки, сформованих на основі загальнолюдських цінностей. Надзвичайно важливим є принцип режиму законності, успадкований від соціалістичного права. Законність у юридичній діяльності визначається рівнем професійної культури кожного юриста, що характеризується ступенем використання та застосування норм закону, інших правових актів. Існує залежність між професійною культурою й службовою дисципліною, які є засобом зміцнення законності. Нехтування професійною культурою призводить до морального зубожіння, що спричиняє зниження рівня правового почуття.

Специфіка юридичної професійної культури, як зазначає С. С. Сливка, конкретизується в таких функціях (ознаках): формування почуття моральної та юридичної відповідальності; дотримання сформованого позитивного стереотипу поведінки; вироблення моральної обґрунтованості службових відносин; готовність бездоганно виконувати службовий обов'язок; вироблення культури професійних дій; узгодження суспільних (надаючи їм перевагу) і особистих інтересів юриста; недопущення професійної деформації; застереження від виявів бюрократизму тощо [8, с. 64].

Характерною особливістю професійної культури є ієрархія видів культур (субкультур), адже для кожної професії створюється власна, де на першому місці – духовна. Така необхідність зумовлена спеціалізацією й конкретними завданнями, що їх розв'язує юрист у певній життєвій ситуації, тому на високий ступінь може бути поставлена навіть технічна, космічна, екологічна чи інші субкультури, залежно від місця роботи юриста та його функціональних обов'язків.

Висновки. Одним із важливих аспектів професійної підготовки майбутніх юристів є формування їх професійної культури, яка покликана: визначати межі поширення моральних норм на службову діяльність; утверджувати загальнолюдські цінності, українські національні традиції й звичаї, теоретично обґрунтувати їхню необхідність, сутність і специфіку вияву на практиці, відображати норми службової поведінки працівників, надавати їй критично-ціннісному аналізу, сприяти доцільному вибору тих чи інших правил відносин та принципів професійної моралі.

Професійна культура юриста є субкультурою стосовно професійної культури взагалі, хоча й об'єднує інші види культури (субкультури) правника. Загальне визнання та використання системи деонтологічних вимог у юридичній діяльності сприятиме зміцненню законності, правопорядку в країні, визнанню авторитету юридичної професії.

Список використаної літератури

1. Алексеев С. С. Право: азбука – теория – философия: опыт комплексного исследования / С. С. Алексеев. – Москва : Статут, 1999. – 712 с.
2. Васильева М. П. Основы педагогической деонтологии : навч. посіб. / М. П. Васильева. – Харків : Нове слово, 2003. – 200 с.
3. Горшенев В. М. Юридическая деонтология : учеб. пособ. / В. М. Горшенев, И. В. Бенедик. – Киев : УМК ВО при Минвузе УССР, 1988. – 221 с.
4. Клименко Н. Й. Криминалистические знания в структуре профессиональной подготовки следователя / Н. Й. Клименко. – Киев, 1990. – 130 с.
5. Коваль Н. В. Введение в юридическую специальность (деонтологический аспект) : курс лекций / Н. В. Коваль. – Донецк : Центр подготовки абитуриентов, 1998. – 192 с.
6. Науковий стиль української літературної мови : програма спеціального курсу для ад'юнктів та здобувачів закладів вищої юридичної освіти МВС України / за заг. ред. Г. С. Онуфрієнко. – Запоріжжя : Запорізький юридичний інститут МВС України, 2001. – 45 с.
7. Скакун О. Ф. Юридическая деонтология : учебник / О. Ф. Скакун. – Харьков, 2002. – 504 с.
8. Сливка С. С. Юридична деонтологія : підручник / С. С. Сливка. – 2-ге вид., перероб. і доп. – Київ : Атіка, 2003. – 320 с.

Стаття надійшла до редакції 18.02.2015.

Руколянская Н. В. Формирование профессиональной культуры и правовой этики будущих юристов

В статье сосредоточено внимание на проблеме формирования профессиональной культуры и правовой этики будущих юристов, прослежен путь становления юридической деонтологии как науки, определена суть понятий “юридическая деонтология”, “профессиональная культура юриста”, указаны методологические основы и этапы приобретения профессиональной культуры юристом. Проведен анализ компонентов, которые непосредственно влияют на формирование указанных качеств образованной личности.

Ключевые слова: профессиональная культура юриста, деонтология, юридическая деонтология, профессиональная этика, юрист.

Rukolyanska N. The Formation of Professional Culture and Legal Ethics of Future Lawyers

The current development of Ukraine as a democratic state of the XXI century poses new requirements for science and education opens new perspectives for research in different spheres. In this respect, particular weight gained Deontological approach to the process of training of future lawyers, because they are charged with the special mission of regulating legal relations between members of the society. This task should be performed at a high level, which is impossible without mastering ethical standards, formation of high moral values.

The aim of the article is to highlight the features of deontological approach to the training of future lawyers. The article focuses on the problem of formation of professional culture and legal ethics of future lawyers. The author traced the way of foundation of legal ethics as a science. The nature of the concepts “legal ethics”, “professional culture of a lawyer” was determined. Methodological foundations and stages of acquiring the professional culture of a lawyer were stated. The analysis of components that have a direct impact on the formation of these qualities of educated person was done.

One of the important aspects of training of future lawyers is the formation of their professional culture, which is claimed to identify the borders of moral standards of their

professional activity. Its aim is to establish common values, Ukrainian national traditions and customs. The specific object is to theoretically justify the necessity, nature and specificity of expression of professional culture in practical activity of lawyers. The target of training is to conduct critical and evaluative analysis, contribute to the choice of certain rules and principles of professional ethics.

Professional culture of a lawyer is a subculture of common professional culture. The general recognition and use of the system of deontological requirements in legal practice will strengthen law and order in the country. It will ensure prevalence of the authority of legal profession.

Key words: *the professional culture of a lawyer, ethics, legal ethics, professional ethics, lawyer.*